

De ce gândim ceea ce gândim

Filosofia pe scurt

ALAIN STEPHEN

Traducere: Diana Trăncuță

București 2021

Cuprins

Introducere: filosofia pe scurt?	9
De ce există mai degrabă ceva decât nimic?	15
Ce este moralitatea?.....	20
Avem liber-arbitru?	25
Frumusețea chiar stă în ochiul privitorului?.....	30
Putem să experimentăm ceva în mod obiectiv?	36
Ce este arta?.....	41
Cum știm că experimentăm conștiința la fel ca alți oameni?	47
Cum facem diferența între bine și rău?	53
Ce este reaua-credință?	64
Paharul este pe jumătate plin sau pe jumătate gol?.....	69
Ce este fericirea?	77
Ce este libertatea?	82
Dacă există dumnezei, de ce îngăduie suferința?	88
Au animalele drepturi?	94
Ce este timpul?.....	99
Dacă un copac se prăbușește în pădure și nu e nimeni în jur să-l audă, face vreun zgomot când cade sau nu?	104
Este mai bine prea mult decât insuficient?	107
Există vreo diferență între a trăi și a fi viu?	113
Este mai bine să iubești decât să fii iubit?.....	119
Avem suflet?	125
Datoria ar trebui să vină înaintea plăcerii?	131

Există adevăruri universale?	137
Ce sunt „mijloacele de producție“?	143
Există întrebări la care știința nu poate răspunde?	149
Cuvintele au o semnificație?	155
Există destin sau soartă?	161
S-a sfârșit istoria?	167
Există viață după moarte?	172
Concluzii, pe scurt	177
Mulțumiri	181
Bibliografie selectivă	183
Index	185

Introducere: filosofia pe scurt?

Una dintre primele mele amintiri e când stăteam în camera mea din casa părintească, fără să am vreo ocupație anume. Setul vechi cu trenuleț, aranjat frumos și decorat cu hârtie *papier-mâché* verde închis (avea un tunel care trecea prin munți și două gări), se stricase. Era prins de perete și ocupa aproape jumătate de cameră. Adevărul e că se strica mereu, dar, când funcționa, era o bucurie. Cred că pe-atunci am început să mă gândesc cum funcționează lucrurile sau cum nu funcționează în anumite momente. Nu reflectam la asta ca la banalul unei mașini de spălat care se strică, sau al unui telefon mobil care cade în vasul de toaletă, sau chiar al setului meu cu trenuleț care funcționase perfect cu o zi în urmă. Mi-am dezvoltat mai degrabă un simț al naturii failibile al lucrurilor în ansamblu.

Ce se străduia să înțeleagă un copil de șase ani din acest aspect efemer al realității? Nu l-aș numi tocmai un moment de tip evrika, dar curând mi-am dat seama că aveam o conversație cu mine însumi.

De ce există mai degrabă ceva decât nimic?

Metafizica este o ramură a filosofiei care se ocupă de întrebările care privesc natura existenței și relațiile dintre minte și materie. Cuvântul apare prima oară în lucrările filosofului antic Aristotel (384-322 î.H.) ca *metaphusika*, însemnând „după fizică“. Ulterior, metafizica a fost interpretată, în general, ca fiind studiul lucrurilor de dincolo de lumea fizică sau al lucrurilor care nu pot fi analizate prin experimente științifice, observație sau metodă. Există o teorie conform căreia utilizarea cuvântului de către Aristotel poate fi atribuită lui Andronicus din Rhodos, primul editor al operelor sale complete. Tratatul lui Aristotel vizau o sferă largă de subiecte, iar cuvântul *metaphusika* a fost metoda lui Andronicus de a clasifica o serie de scrieri pe alte teme decât știința, matematica sau dreptul.

Totuși, succesorii lui Aristotel au definit termenul ca studiul non-fizicului sau al imaterialului și al relațiilor cu realitatea percepută. Lui Aristotel îi plăcea în mod special să clasifice diversele ramuri ale cunoașterii umane. Potrivit lui Andronicus, el considera metafizica cea mai pură dintre științe, folosind termenul de „principii prime” pentru a desemna descoperirea legilor fundamentale care guvernează Universul.

„Nimic nu e mai real decât nimicul.”

SAMUEL BECKETT, *MALONE MOARE* (1956)

Una dintre temele centrale ale metafizicii are în vedere definirea „naturii” ființei, existenței și a simțului realității. În acest sens, o întrebare care se pune este de ce există mai degrabă ceva decât nimic. Filosoful presocratic Parmenide din Elea (c. 515-460 î.H.) a răspuns la această întrebare în tratatul său, *Despre natură*. Cercetarea lui Parmenide ia forma unui poem epic, din care ne-au rămas doar 154 de versuri (se crede că lucrarea originală conținea peste trei mii de versuri). Poemul spune povestea unui tânăr (probabil chiar Parmenide) care întâlnește o zeiță, iar aceasta îi împărtășește adevărata natură a tuturor lucrurilor din Univers. Zeița îi mai spune și că există două căi fundamentale de înțelegere: calea adevărului și calea aparenței.

Calea adevărului este definită prin lucrurile care sunt așa cum sunt sau, mai precis, lucrurile care

există și lucrurile care nu există. Știm că la Parmenide lucrurile există pentru că este imposibil să studiezi ceva care nu există, la fel cum este imposibil ca nimicul să devină ceva:

Este necesar să vorbim și să gândim despre ceea ce este; pentru că ființa este, dar nimicul nu este.

PARMENIDE, *DESPRE NATURĂ* (c. 475 î.H.)

Opusă căii adevărului este calea aparenței. Spre deosebire de gânditorii presocratici dinaintea sa, care se bazau pe simțuri pentru a determina natura lucrurilor, Parmenide susține că simțurile sunt înșelătoare. Pe scurt, experiența noastră diferă de realitate „așa cum este ea” (vezi *Putem să experimentăm ceva în mod obiectiv?*) și, prin urmare, nu este demnă de încredere. De aceea, Parmenide poate fi considerat unul dintre primii filosofi care au formulat dualitatea aparență – realitate.

Parmenide susține că, ținând cont de ceea ce există și de ceea ce nu poate să existe, există mai degrabă ceva decât nimic, fiindcă nimicul nu poate să existe. Prin urmare, Universul este o entitate unică, infinită, eternă și neschimbătoare. Filosoful englez Bertrand Russell oferă un rezumat concis al paradoxului lui Parmenide în celebra sa lucrare *Istoria filosofiei occidentale*:

Când gândești, gândești despre ceva; când folosești un nume, acesta trebuie neapărat să fie numele a ceva. Așadar, atât gândirea, cât și limbajul presupun obiecte existente în afara lor. Și cum despre un lucru poți gândi sau vorbi în diferite momente, tot ce poate fi obiect al gândirii sau al rostirii e necesar să existe tot timpul. De unde urmează că nu poate exista schimbare, pentru că schimbarea constă în naștere sau pieire.

BERTRAND RUSSELL, *ISTORIA FILOSOFIEI OCCIDENTALE* (1945)

În lucrarea sa influentă *Ce este metafizica?*, filosoful existențialist german Martin Heidegger a încercat să recentreze tema principală din paradoxul lui Parmenide. Pentru Heidegger, metafizica se ocupase prea mult de analiza a „ce este”, neglijând să întrebe „ce nu este?”.

Heidegger subliniază că, pentru a cerceta în profunzime natura „nimicului”, trebuie să renunțăm la logica formală și la afirmația lui Parmenide conform căreia ceea ce nu există este imposibil de înțeles. Heidegger propune o abordare abstractă, cvasipsi-logică, referitoare la ideea de nimic.

Cercetând cu atenție Nimicul ca atare, începem să observăm importanța și vitalitatea propriilor noastre stări. Mai presus de toate, Nimicul este ceea ce produce în noi un sentiment de teamă.

MARTIN HEIDEGGER, *CE ESTE METAFIZICA?*
(LUCRARE SUSȚINUTĂ LA UNIVERSITATEA DIN
FREIBURG, GERMANIA, 24 IULIE 1929)

Potrivit lui Heidegger, sentimentul profund de teamă este cel mai relevant indiciu uman cu privire la natura și realitatea nimicului. Heidegger folosește termenul *Dasein*, care se traduce cu aproximație ca „a fi acolo” sau a exista, pentru a descrie viața omenescă, dar afirmă că *Daseinul* nostru este temporal și nesigur. Faptul că, la un moment dat, vom muri și vom înceta să fim este, prin urmare, o caracteristică a experiențelor noastre umane. Heidegger susține că dacă moartea, într-un mod contraintuitiv, definește viața, atunci și nimicul oferă o formă pentru ceva. În acest context, a fi nu este opusul nimicului: cele două stări sunt paralele și legate. Acest lucru l-a determinat pe Heidegger să sugereze că principala temă a dezbaterii filosofice nu o constituie întrebarea „de ce este mai degrabă ceva decât nimic?”, ci „de ce este există ceva și nimic?”

Ce este moralitatea?

În mod tradițional, există două utilizări ale termenului de „moralitate”. O definiție descriptivă are legătură cu normele specifice de comportament propuse de o societate, o organizație sau un grup social și acceptate ca tipar de comportament individual. O definiție normativă vizează normele de comportament care, aliniate unor anumite condiții, sunt respectate de toate ființele raționale. Modalitatea de aplicare a termenului de „moralitate” este esențială în formularea unei ramuri-cheie a filosofiei cunoscute sub numele de etică. Moralitatea normativă caută să dezvăluie un cod de conduită universal care se aplică tuturor persoanelor care îl pot înțelege și care sunt capabile să acționeze pe baza lui. Acest cod trebuie să fie obligatoriu și cere ca indivizii să se abțină de la a acționa într-un mod care încalcă o prescripție morală. Un exemplu de acest tip este norma etică potrivit căreia este greșit să iei viața cuiva. Mai mult, moralitatea normativă implică respectarea unui set de condiții valide prin care persoanele raționale sunt capabile să sancționeze codul. De exemplu, deși este greșit să iei viața cuiva, există anumite condiții prin care această acțiune ar deveni totuși morală?

Teoriile moralității variază în ceea ce privește analiza aspectelor-cheie ale persoanelor raționale și în calificarea circumstanțelor în care toate persoanele raționale aprobă un cod de conduită drept un cod moral (vezi *Cum facem diferența între bine și rău?*). Una dintre temele centrale ale filosofiei morale vizează dezbateră dintre realismul moral și antirealism.

Filosofii moraliști consideră că există fapte morale obiective. Cu alte cuvinte, consideră că există lucruri pe lume care sunt întotdeauna bune sau rele, independent de punctul de vedere al individului. Contraargumentul – poziția antirealistă – este acela că nu există fapte morale absolute, ci mai degrabă opinii, și că ceea ce considerăm a fi fapte morale nu sunt reguli pe care le descoperim, ci reguli pe care le inventăm pentru noi înșine. Legată de această dezbateră este chestiunea definirii cognitivismului și a noncognitivismului și validitatea aserțiunilor morale. Cognitivismul susține că afirmațiile despre chestiuni morale sunt propoziții și, prin urmare, pot fi filtrate din punct de vedere rațional pentru a se determina dacă sunt adevărate sau false. Se dă, spre exemplu, afirmația „crima este un lucru rău”. Pentru a face o afirmație despre crimă, am făcut o descriere despre lume. Mai mult, am atribuit răutatea conceptului de crimă. Pentru a determina dacă, într-adevăr, crima se asociază cu răutatea, trebuie să ajung la o concluzie legată de validitatea ei obiectivă – descrierea este corectă sau greșită?

„Niciodată să nu lași ca propriul simț moral să te împiedice să faci ceea ce trebuie.“

ISAAC ASIMOV, *FUNDAȚIA* (1951)

Noncognitivismul adoptă o poziție contrară. Potrivit noncognitiștilor, când afirm că „o crimă este un lucru rău“, nu descriu lumea în termeni obiectivi, ci îmi exprim mai degrabă propriile sentimente și opinii. Prin urmare, noncognitivismul susține că, deoarece afirmațiile morale nu sunt descriptive, ele nu pot fi nici adevărate, nici false. Din punct de vedere logic, pentru ca ceva să fie adevărat, trebuie să fie descris așa cum este sau, dimpotrivă, pentru a fi fals, trebuie să fie descris altfel decât este. Afirmațiile nondescriptive nu pot fi nici adevărate, nici false.

Noncognitivismul a dus la o aprofundare în domeniul metaeticii, cunoscută sub numele de expresivism. Conform expresivismului, scopul limbajului moral nu este descrierea lucrurilor sau afirmarea unor fapte bine definite despre lume, ci, mai degrabă, *exprimarea* unei evaluări sub forma unei atitudini sau a unei observații. Ca atare, afirmațiile precum „torturarea pisicuțelor este un lucru greșit“ nu conțin o afirmare a unui fapt și, prin urmare, nu au valoare de adevăr. Acest lucru a dus la o confuzie majoră de semantică, atunci când o simplă propoziție declarativă este integrată într-o propoziție mult mai complexă. Dăm ca exemplu următoarea ipoteză:

*Torturarea pisicuțelor este un lucru rău.
Dacă torturarea pisicuțelor este un lucru rău,
atunci este greșit să le ceri prietenilor tăi să
tortureze pisicuțe.
Prin urmare, este greșit să le ceri prietenilor
tăi să tortureze pisicuțe.*

Conform expresivismului, prima propoziție nu are valoare de adevăr, fiind doar o evaluare a acțiunii de a tortura pisicuțe. Totuși, în a doua propoziție se stabilește un scenariu ipotetic care nu exprimă o evaluare a torturării pisicuțelor; ci, mai degrabă, satisface o anumită condiție. Potrivit logicii formale propoziționale (cunoscută drept *modus ponens*), dacă prima parte a unei afirmații sau a unei propoziții implică o a doua parte, iar prima propoziție este considerată adevărată, atunci și a doua propoziție trebuie să fie adevărată. De aceea, teoria expresivistă nu poate fi aplicată celei de-a doua propoziții, dar logica formală poate, indiferent de absența valorii de adevăr. Această problemă este cunoscută drept obiecția Frege-Geach, după analiza făcută de filosoful britanic de secol XX Peter Geach asupra lucrărilor filosofului și matematicianului german Gottlob Frege (1848-1925).

O posibilă cale de abordare a adevărului afirmațiilor morale este analizarea intenției din spatele judecăților morale și modul în care acestea sunt exprimate în limbaj. Ce speră vorbitorul să obțină odată cu afirmația „torturarea pisicuțelor este un